

Загально-теоретичне

праводержавознавство
в Україні: здобутки,
проблеми, перспективи

П. М. Рабінович

академік НАПрН України, професор кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті характеризуються сучасний стан і можливості розвитку загальної теорії права та держави, а також філософії права. Використано матеріали щорічних звітів Відділення теорії та історії держави і права НАПрН України й інші джерела.
Ключові слова: теорія права, філософія права, теорія держави.

В статье характеризуются современное состояние и возможности развития общей теории права и государства, а также философии права. Используются материалы ежегодных отчетов Отделения теории и истории государства и права НАПрН Украины и другие источники.
Ключевые слова: теория права, философия права, теория государства.

The article characterizes current conditions and the possibilities of the development of general theory of state and law as well as philosophy of law. The materials of annual reports of the department of theory and history of state and law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine and other sources are being explored.

Keywords: theory of law, philosophy of law, theory of state.

Вступні зауваги. Як відомо, Національна академія правових наук України розпочала підготовку Національної доповіді з питань розвитку правової науки. Перша складова цього документа, вочевидь, має бути присвячена характеристиці стану і завдань загальної теорії права і держави як фундаменту всієї наукової юриспруденції. З огляду на це видалось доречним запропонувати для обговорення – як першу, початкову спробу – деякі міркування стосовно сучасного стану і перспектив цієї теорії. Їх сформульовано тут відповідно до тих основних питань, які передбачається висвітлити у згаданій Національній доповіді [1].

Принагідно зауважимо, що подані нижче положення аж ніяк не претендують на категоричність, беззаперечність, завершеність. Їх призначення – послугувати лише одним із імпульсів для подальших дискусій стосовно названого сюжету.

Насамперед слід відзначити, що в Україні дослідження з теорії держави і права останніми роками планувались і здійснювались відповідно до затверджених НАН України «Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2009-2013 рр.», складовою яких є також і тематика державно-правова. У ній теорія держави і права представлена такими напрямками:

правові механізми забезпечення і захисту прав і свобод людини та громадянина;

проблеми формування національної правової системи України;

правове забезпечення державного будівництва, розвитку політичної системи та місцевого самоврядування.

Отож спробуємо схарактеризувати стан досліджень і перспективи за кожним з цих напрямів.

1. Правові механізми забезпечення і захисту прав і свобод людини та громадянина

1.1. Стан правових досліджень в Україні. Однією з неодмінних передумов ефективності трансформаційних процесів в Україні є входження її до європейського правового простору. Це вимагає втілення в її правопорядок європейських гуманітарних стандартів, насамперед – у галузі прав людини.

Дослідження певних аспектів проблеми, які належать до зазначеного напрямку дослідження, здійснюються у декількох вітчизняних наукових і навчальних закладах. А саме: вивчались природа й особливості юридичних гарантій соціально-економічних прав людини (Національний університет «Киево-Могилянська академія» (далі – КМА); особисті немайнові (приватні) права (НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (далі – ІППП), Хмельницький університет управління і права); гендерні права (Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого» (далі – НЮАУ), Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (далі – ІДП); конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина (Національна академія внутрішніх справ (далі – НАВС).

Та найбільш широко і ґрунтовно згадана проблематика досліджується в НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України його Львівською лабораторією прав людини і громадянина (далі – Лабораторія). Значимість її наукових здобутків зумовлюється насамперед тим, що виконувани нею дослідження ґрунтуються на поглиблених розробках філософсько-правового (зокрема антрополого-правового) й загальнотеоретичного аспектів означеної проблематики. Перш

ніж безпосередньо аналізувати міжнародні, зокрема європейські, стандарти з прав людини, нею було розпрацьовано низку положень світоглядно-концептуального рівня, які відіграють методологічну роль у дослідженні таких стандартів та їх державно-юридичного забезпечення в Україні. Зокрема, в перше у сучасній загальній теорії прав людини виявлено герменевтичний механізм інтерпретації прав людини.

Особлива увага приділена природно-правовим засадам праволюднинної проблематики. У такому широкому аспекті ці питання раніше не розглядалися у вітчизняній загальнотеоретичній юридичній науці. До власне методологічних проблем належить також розгорнута соціально-антропна характеристика основоположних прав людини.

Міжнародні стандарти прав людини аналізуються не тільки на базі відповідних всесвітніх та європейських міжнародно-правових актів, але й на основі дослідження міжнародно-правової практики їх застосування (насамперед практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ)).

До вагомих результатів дослідження, яким притаманна певна наукова новизна і практична значимість, належать, зокрема, такі:

схарактеризовано основні причини плюралізму праворозуміння взагалі, а отже, й інтерпретації прав людини зокрема;

виявлено соціально-антропну сутність основоположних прав людини та обґрунтовано оновлене визначення їх загального поняття;

проаналізовано окремі новітні тенденції розвитку інституту прав людини, що мають місце у сучасному міжнародному та внутрішньодержавному праві, зокрема схарактеризовано деякі закономірності процесу формуван-

ня й співвідношення загальнолюдських і особливих (партикулярних) змістовних ознак прав людини;

з'ясовано загальні закономірності процесу встановлення і забезпечення відповідності національного законодавства й юридичної практики держави вимогам міжнародних стандартів з прав людини;

визначено загальні теоретико-методологічні засади національної імплементації міжнародних договорів щодо прав людини та схарактеризовано елементи механізму національної імплементації міжнародних договорів щодо прав людини в юридичну систему України;

виявлено особливості юридичної природи рішень Європейського суду з прав людини.

Зазначені результати наукової роботи сприятимуть подальшим дослідженням та дискусіям з проблематики прав людини як у загальнотеоретичній, так і в галузевих юридичних науках, а головне – розробці пропозицій з удосконалення юридичних гарантій їх реалізації та захисту.

1.2. Перспективи і подальші напрями розвитку юридичної науки. У зазначеній площині існує низка проблем, недостатньо опрацьованих або ж таких, які ще взагалі не були предметом загальнотеоретичних та філософсько-правових досліджень. Цим і зумовлюється необхідність проведення наступних досліджень у таких напрямках:

- подальший розвиток загальної теорії прав і свобод людини та громадянина відповідно до потреб їх реалізації й захисту в Україні (включаючи, зокрема, дослідження діалектики універсального і конкретно-історичного у правах людини та в їх реалізації, природи міжнародних праволюднинних стандартів та критеріїв відповідності їм національної юридичної практики);

- удосконалення методології виявлення соціальної сутності прав людини з використанням евристичних можливостей таких концептуальних дослідницьких підходів, як соціально-антропологічний, потребний, герменевтичний;

- виявлення й аналіз проблем, що існують у правовій системі України із застосування у ній практики ЄСПЛ, та вироблення пропозицій, спрямованих на їх розв'язання;

- дослідження реального стану здійснення та захищеності основоположних прав людини й інших суб'єктів за посередництвом саме конкретно-соціологічних методів і методик. Адже та інформація з цих питань, що подається, наприклад, у доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у матеріалах вітчизняних і зарубіжних громадських правозахисних організацій, а також відомчою та загальнодержавною статистикою, досить часто не збігається. Тому розпрацювання згаданої методики й обґрунтування її евристичних можливостей у праволюдних дослідженнях становлять одне з актуальних завдань юридичної науки.

Істотною прогалиною у таких дослідженнях є й недостатня розробленість проблеми ефективності юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина. Ця проблема також має бути виведена на рівень конкретно-соціологічних досліджень, які ґрунтуватимуться на наукових критеріях та методиці її виявлення.

2. Проблеми формування національної правової системи України

2.1. Стан розвитку правових досліджень в Україні. У загальнотеоретичному аспекті цей напрям на монографічному рівні досліджується протягом тривалого періоду, зокрема, науковцями відділу теорії держави і права ІДП. Ними було уточнено терміно-

позитивний апарат дослідження, дефініцію загального поняття правової системи, її склад, функції, тенденції в сучасний період, можливості вдосконалення.

Знаковою подією у цьому аспекті стало видання АПрН України у 2008 р. І тому кількатомної праці «Правова система України: історія, стан та перспективи», котра в удосконаленому варіанті була вдруге опублікована у 2011 р. (російською мовою).

Фахівцями вітчизняних навчальних і наукових закладів досить широко досліджені й основні елементи правової системи України. А саме:

правоутворення, джерела права (ІДП, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (далі – КНУ), Львівський національний університет ім. І. Франка (далі – ЛНУ), Національний університет «Одеська юридична академія» (далі – ОНЮА);

принципи права (НЮАУ, КМА);

законодавча та нормотворча діяльність, ефективність її результатів, прогнозування соціальних наслідків реалізації законів, правові засоби адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу (Інститут законодавства Верховної Ради України (далі – ІЗ), ІДП, ЛНУ);

реалізація права та юридична відповідальність (ІДП, КНУ);

правосвідомість, правова культура і правове виховання в сучасних умовах (НЮАУ).

Правова система України є також одним із об'єктів дослідження сучасного порівняльного правознавства (ІДП, ОНЮА, ІЗ, НЮАУ, ЛНУ). Такі дослідження дають корисний матеріал для з'ясування загальних тенденцій розвитку правових систем світу в сучасних умовах регіоналізації та глобалізації, а отже, – і прогнозних пропозицій для розвитку вітчизняної правової системи.

Дослідження правової системи, будь-яких її елементів завжди ґрунтуються, так чи інакше, на певних вихідних засадах, положеннях філософсько-правового гатунку і мають здійснюватися за посередництвом належної, адекватної методології. Цим зумовлюється підвищення актуальності у вітчизняному правознавстві спеціальних філософсько-правових та методологічних напрацювань. З огляду на це останнім часом в Україні досить плідно досліджені такі філософсько-правові сюжети: а) праворозуміння – його поняття, класифікації, причини плюралізму, тенденції розвитку та б) верховенство права – його поняття, принципи, вимоги, складові (КМА, ЛНУ, НЮАУ, ІДП).

Оскільки філософсько-правові положення явно чи латентно використовуються як фундамент методології будь-яких праводержавознавчих досліджень, то цілком виправданим видається комплексний аналіз проблем як філософії права, так і методології загальнотеоретичної юриспруденції. Узагальнення результатів наукових досліджень з цієї проблематики дає змогу сформулювати такі основні висновки.

В Україні філософсько-правова наука нині виходить на новий етап розвитку, оскільки її актуальність зростає як ніколи раніше. Це спричинено насамперед тим, що за умов радикальної трансформації всіх сфер суспільного життя, у тому числі й сфери правової, стає вкрай необхідним сформулювати і використовувати таку світоглядно-філософську парадигму, яка могла б послугувати надійним концептуальним фундаментом задля наукового обґрунтування і прогнозування правової практики у відповідній ділянці українського соціуму. З огляду на цілком виправдану відмову від соціально-філософської, так би мовити, «однопартійнос-

ті» (тобто від неподільного панування у суспільствознавстві радянського періоду єдино «дозволеної» історико-матеріалістичної парадигми), у вітчизняній юридичній науці розгорнулись активні пошуки таких філософсько-правових засад, які були б адекватними реальним потребам і тенденціям розвитку правової системи України. Беззаперечними досягненнями у цій діяльності слід вважати, зокрема, досить активне використання українськими фахівцями певних здобутків західної філософії права, відповідної наукової спадщини «дореволюційних» вітчизняних учених, встановлення прямих контактів із фаховими міжнародними інституціями та зарубіжними авторитетами. Як наслідок, в Україні урізноманітнилися, плюралізувались філософсько-правові погляди та концепції. З 2003 року друкується міжнародний часопис «Проблеми філософії права», який є органом, зокрема, Всеукраїнської асоціації філософії права і соціальної філософії – однієї з майже 50 національних секцій Міжнародної асоціації філософії права і соціальної філософії (IVR). Виконуються численні дисертаційні дослідження з філософсько-правової проблематики. У провідних юридичних ВНЗ викладається курс філософії права, забезпечений відповідними підручниками та посібниками. На базі НАВС систематично проводяться Всеукраїнські наукові конференції з філософсько-правової проблематики. Аналогічні заходи систематично відбуваються і в ЛНУ (з антропології права), а також в ОНЮА (з аксіології права, правової герменевтики тощо).

Разом з тим у цьому загалом позитивному процесі можна констатувати, як видається, й певні недоліки. А саме:

- іноді має місце некритичне запозичення деяких зарубіжних філософсько-

правових підходів і концепцій та їх, так би мовити, «дзеркальне» перенесення у вітчизняну філософію права, їх механістичне застосування до вирішення проблем вітчизняного правового життя без урахування його історичної та сучасної специфіки;

- при виконанні деяких дисертаційних досліджень з філософії права іноді спостерігається ігнорування її предметної специфіки, внаслідок цього вони подекуди не мають філософсько-правового характеру, а отже, досить штучно «приписуються» до спеціальності 12.00.12 – філософія права;

- у вітчизняних філософсько-правових дослідженнях вкрай незначною є участь представників загальної філософії, через що низка правових аспектів соціальної філософії висвітлюється недостатньо і дещо однобічно.

Усунення означених недоліків у вітчизняній науці філософії права сприятиме оптимізації її розвитку, посиленню її впливу на інші галузі правознавства.

Що ж торкається методології юридичної науки, то тут певними досягненнями можна вважати насамперед те, що в сучасних умовах українські юристи-науковці вже не обмежуються тільки однією (раніше навіть адміністративно насаджуваною) методологією досліджень, а вдаються до використання досить різноманітних дослідницьких підходів та методів. Отже, і методологія правознавства набуває справді плюралістичного характеру, що не може не позначатись позитивно на ефективізації правових досліджень. Зокрема, визначено основні тенденції та напрями трансформації методології вітчизняного правознавства, зумовлені важливими видозмінами її предмета (які, у свою чергу, є «реакцією» на нові запити, потреби сучасної соціальної практики в Україні). Разом з тим і в методоло-

гічній ділянці юридичної науки можна констатувати певні вади. А саме:

- у виборі та застосуванні деяких дослідницьких методів і засобів подекуди має місце відхід від аксіоматичних постулатів наукового пізнання (насамперед таких, як обумовленість обраних методів дослідження його предметом; необхідність встановлення об'єктивної істини, вірогідність якої можна довести й перевірити, спираючись на соціальну практику як на її надійний об'єктивний критерій; виявлення соціальної сутності правових і державних явищ);

- хоча Академія правових наук України раніше вже двічі проводила наукові конференції, спеціально присвячені проблемам розвитку методології вітчизняного правознавства (1996 і 2002 рр.), проте стан виконання їхніх рекомендацій, які публікувалися у «Віснику» цієї Академії, не підлягав систематичному моніторингу. Так чи інакше назріла потреба здійснити цей моніторинг і знову провести такого роду конференцію, зважаючи, зокрема, на необхідність проаналізувати й узагальнити досягнення і прорахунки у методологічних пошуках українських юристів-науковців;

- набула поширення така практика суто методологічних напрацювань, коли їх автори обмежуються описовою характеристикою лише самих дослідницьких підходів і методів, але при цьому не демонструють їхніх евристичних можливостей у процесі власних предметно-правових досліджень. (Так, навіть у вивченні правових систем дослідницький системний підхід нерідко не стільки реалізується, скільки лише задекларовується: їхні елементи аналізуються здебільше ізольовано);

- оскільки наукові праці вітчизняних фахівців вкрай рідко видаються мовами міжнародного наукового спілкуван-

ня (зокрема англійською, російською), вони зазвичай залишаються поза увагою зарубіжних фахівців, а тому майже не впливають на європейське правознавство, не «вписуються» у міжнародний правознавчий простір. (Втім, це торкається й інших напрямків загальнотеоретичної юриспруденції).

Усунення означених вад сприяло б ефективізації застосування методології вітчизняного правознавства.

2.2. Перспективи і подальші напрями розвитку юридичної науки. Стосовно дослідження правової системи України вони зумовлюються, насамперед, тими проблемами, якими ускладнюється її ефективне функціонування. До них належать зокрема: наявність певною мірою декларативних законодавчих актів, які майже не застосовуються, не реалізуються, оскільки не забезпечені необхідними юридичними гарантіями; суперечності та неузгодженості між деякими законодавчими й іншими нормативно-правовими актами; відсутність або недосконалість юридичних гарантій здійсненності деяких законодавчих актів; суперечливість окремих законодавчих актів (навіть кодифікованих) відповідним міжнародним стандартам; недостатній рівень правової свідомості, правової культури, особистої відповідальності державних службовців за виконання їхніх обов'язків. Пошукам шляхів і засобів усунення чи послаблення таких вад основних елементів правової системи України і покликані сприяти дослідження фахівців із загальної теорії держави і права.

Отож основними напрямками цих досліджень повинні бути передусім такі:

- виявлення та конкретизація соціальної обумовленості реального стану практики функціонування й розвитку правової системи України в цілому та кожного з її складових елементів;

- аналіз тенденцій модифікації формальних джерел позитивного права України, їх співвідношення та взаємодії;

- вплив всесвітніх і регіональних правових стандартів на функціонування та розвиток вітчизняної правової системи й її основних елементів;

- проблеми типологізації та напрямки розвитку внутрішньодержавних правових систем за умов одночасно триваючих процесів а) збереження і захисту національно-культурної ідентичності правових систем, б) інтенсифікації їхніх міжетнічних і міждержавних взаємовпливів та в) сучасних глобалізаційних тенденцій;

- вивчення сучасних тенденцій у тлумаченні юридичних норм;

- виявлення й усунення (спираючись на системний підхід, методологію системного дослідження) структурно-функціональних вад, аномалій, неузгодженостей між окремими елементами правової системи;

- удосконалення методики виявлення соціальної ефективності функціонування кожного з основних правосистемних елементів та її застосування у відповідних соціально-правових дослідженнях;

- виявлення причин деформації правосвідомості державних службовців, інших видів суб'єктів та проектування дієвих засобів послаблення чи усунення таких причин;

- вивчення позитивного зарубіжного досвіду подолання тих чи інших дефектів національної правової системи та його врахування у наукових рекомендаціях і пропозиціях;

- узагальнення сучасних інтерпретацій верховенства права та засад соціально-природного права, а також можливостей і шляхів їх імплементації у правову систему України;

- аналіз сучасних зарубіжних загальнотеоретичних концепцій і вчень

про право, про правове регулювання суспільних відносин.

3. Правове забезпечення державного будівництва, розвитку політичної системи та місцевого самоврядування

3.1. Стан правових досліджень в Україні. З названого напрямку найбільш вагомими здобутками загальнотеоретичного праводержавознавства слід вважати те, що вперше у вітчизняній юридичній науці було піддано ґрунтовному дослідженню проблематику правової та соціальної держави. Зокрема, у працях фахівців практично усіх провідних навчальних і наукових юридичних закладів були розроблені такі фундаментальні питання: дефініції понять правової держави і соціальної держави, суттєві ознаки й особливості останніх, принципи їх формування та діяльності, функції, напрямки і, головне, шляхи формування правової і соціальної держави в Україні.

З оновлених методологічних позицій опрацьовано проблеми демократії, взаємозв'язків держави і громадянського суспільства (ІППП, ОНЮА), форм державного правління, міждержавних стосунків, а також проблематику місцевого самоврядування. Загалом же дослідження за означеним напрямком дозволили зробити такі основні висновки (викладені, зокрема, у ґрунтовній колективній праці «Влада в Україні: шляхи до ефективності». – К., 2010):

- питання про владу залишається одним із найактуальніших і затребуваних як у суспільній науці, так і практиці. Проте і в XXI ст. сутність цього соціального явища ще не осмислена доконечно. Нинішня ситуація у владі України робить очевидним фундаментальне призначення влади в реалізації об'єктивно необхідної функції — врегулювання відносин у суспільстві, без чого воно

просто зруйнується під впливом його внутрішніх суперечностей;

- положення про належність влади народу є засадничим для усіх можливих ідей та концепцій демократії, а остання завжди – більшою або меншою мірою – означає народовладдя, тобто визнання суверенітету народу та його вирішальну участь у політичному житті. Невідчужуваність народного суверенітету виключає розуміння установчої влади народу як лише одноразового акту, після якого він нібито втрачає свій суверенітет. Тому ніхто, у тому числі й держава, не може узурпувати народний суверенітет;

- народ, реалізуючи своє невід'ємне право на власну державу, є її творцем та несе відповідальність за її розбудову і розвиток. Саме у цьому контексті держава розглядається як така організація влади, що покликана служити народу й суспільству;

- у процесі історичного розвитку в демократії виокремились два блоки найважливіших проблем її сучасного розуміння та функціонування: а) конституційна держава та права людини і народу; б) форма держави. Конституційність означає, перш за все, узаконення організації та здійснення державної влади, а також її обмеження позитивним правом задля забезпечення автономності громадянського суспільства. Правовий характер демократичної держави відображається насамперед у тому, що вона заснована на суб'єктивних правах: праві народу бути єдиним джерелом державної влади та невідчужуваних правах і свободах людини й громадянина. Відповідно права людини та народний суверенітет виступають основними критеріями, що зумовляють легітимність законодавчого процесу і якість законодавства у демократичній правовій державі;

- демократія є основою соціальної держави і стає таким чином соціаль-

ною демократією, оскільки дає змогу вирішувати не лише політичні проблеми суспільства, а й питання соціальної та економічної рівності;

- українське суспільство увійшло до нового конституційного порядку, не маючи чіткого усвідомлення щодо змістовного наповнення категорії «конституційний лад», яка законодавцем використана для характеристики принципу народовладдя. Водночас твердження про основоположний характер зазначеного принципу для сучасного демократичного ладу наближається до аксіоматичного. Адже саме народ розглядається як вихідний суб'єкт конституційного права, носій суверенних прав та всієї влади у державі, тоді як конституційний феномен влади українського народу лише набуває своїх чітких рис. Утім, сучасний етап розвитку українського суспільства, що надав поштовх до впровадження демократичних принципів народовладдя, не повинен створювати зайвих ілюзій щодо можливості їх безпосередньої реалізації, при цьому не позбавляючи народ права самостійно вирішувати власну долю у ситуації неможливості влади власноруч розв'язувати кризові стани у державі та суспільстві.

Що ж до оптимізації форми державного правління в Україні, то слід виходити з такого:

- ефективність і стабільність парламентської республіки залежать від розвиненої партійної системи, авторитету політичних партій, від існуючої в державі виборчої системи; у парламентській формі правління важко забезпечити плідну роботу коаліційного уряду, а нестабільність коаліцій веде до частой зміни урядів і несталості політичної системи в цілому; для цієї форми правління характерною та парадоксальною є тенденція пониження ролі парламенту й навіть узурпація урядом законодавчої влади;

- у рамках президентської республіки не виключене протистояння законодавчої та виконавчої влад, особливо ж тоді, коли обраний народом президент представляє одну партію, а більшість депутатів парламенту належать до інших партій або їх блоків. Отож така форма правління, зважаючи на нинішні українські реалії, може становити загрозу формування авторитарного державного режиму;

- змішана форма державного правління є більш гнучкою, оскільки об'єднує елементи як президентської, так і парламентської форм правління; вона є своєрідним синтезом кількох форм правління, враховує історичний досвід французького бонапартизму, американського президенціалізму й британської концепції сильного прем'єр-міністра;

- вирішувати питання щодо форми державного правління не можна, не враховуючи конкретну суспільно-політичну ситуацію в Україні, для якої характерним є: а) суспільство в країні сьогодні не організоване, перебуває у стані хвилювання, що, в свою чергу, передбачає відсутність в ньому єдності та злагодженості; б) у суспільстві відсутні сталі, з чітко визначеними програмами, політичні партії, асоціації, об'єднання, які б підтримувалися більшістю чи переважною більшістю народу, домінує багатопартійна роздрібленість; в) існуюча пропорційна система виборів фактично обмежила право громадян бути обраними до представницьких органів влади.

Отже, в сучасних умовах модель змішаної форми державного правління найбільш придатна для нашої країни.

3.2. Перспективи і подальші напрямки розвитку правової науки.

Такі напрямки зумовлюються необхідністю послабити чи усунути певні недоліки, які ще притаманні означеним дослідженням. Зазначеними недоліками можна вважати такі:

З предмета державознавчих досліджень зазвичай випадає проблема соціальної сутності сучасних держав (зокрема й України).

Недостатньо практикуються порівняльно-державознавчі дослідження (зокрема в регіоні СНД) – особливо в аспекті, знову ж таки, соціальної сутності держав.

Незначна увага приділяється з'ясуванню взаємодії, взаємовпливів в Україні держави та недержавних об'єднань – особливо в умовах, коли кількість і розмаїття останніх збільшилися як ніколи раніше.

Деякі дослідження держави, які виконуються науковцями-юристами, майже не відрізняються від суто політологічних розвідок. Цьому сприяють, зокрема, ідеї про необхідність «розподілу» юридичної науки загальної теорії права і держави (чи держави і права) на дві окремішні, самостійні науки: теорію права й теорію держави.

Деінде спостерігається підміна власне загальнотеоретичних державознавчих досліджень конституційно-правовими напрацюваннями. Це, знову ж таки, свідчить про необхідність поглиблення уявлень щодо специфіки предмета праводержавознавчих досліджень у рамках загальнотеоретичної юриспруденції.

Недостатньо активно з'ясовується вплив глобалізаційних та інших світових і регіональних процесів на розвиток української держави.

Майже не приділяється увага аналізу новітніх зарубіжних вчень про сутність і тенденції розвитку сучасних держав.

Отже, актуальними основними напрямками державознавчих досліджень у загальнотеоретичній юридичній науці можна вважати такі:

конкретизація взаємообумовленості, взаємозалежності держави та права

(причому за інтерпретації останнього не тільки у позитивістському, а й у юнатуралістському аспекті);

включення до предмета державознавчих досліджень проблематики соціальної сутності сучасних держав (у тому числі України);

виявлення взаємозалежності держави, її політики з соціальною структурою суспільства;

з'ясування тенденцій і механізмів соціалізації сучасної демократичної держави;

вивчення правових форм взаємозалежності внутрішньої і зовнішньої політики держав, зокрема з огляду на регіональні та глобалізаційні процеси й сучасні міждержавні відносини;

- проблеми трансформації суверенітету держави та його інтерпретацій в умовах одночасно триваючих процесів а) збереження і захисту національно-культурної ідентичності держав, б) інтенсифікації їхніх міжетнічних і міждержавних взаємовпливів та в) сучасних регіональних і глобалізаційних тенденцій;

дослідження змісту і напрямків модернізації, трансформації функцій держави у сучасних умовах;

активізація порівняльно-державознавчих досліджень (при цьому не зводячи їх до співставлення лише окремих інститутів, органів чи окремих галузей права порівнюваних держав, яке мають здійснювати не загальнотеоретично, а галузеві юридичні науки);

прогнозування розвитку української та інших держав;

поглиблення уявлень про взаємодію, взаємовідносини сучасної держави з громадськими об'єднаннями, зокрема політичними партіями, у політичній системі суспільства, а також про співвідношення, взаємозв'язки держави, її органів із місцевим самоврядуванням, його структурами й інституціями, вивчення правових форм і засобів взаємодії осно-

вних суб'єктів громадянського суспільства з державою в особі її органів;

аналіз напрямків, правових форм та інструментів національно-етнічної політики держави;

розширення міждисциплінарних досліджень сучасних держав (залучаючи положення політології, економічної теорії, соціології, інших суспільних наук), але не втрачаючи при цьому юридичної профілізації державознавчих досліджень;

з'ясування сучасних теоретичних засад і практики реалізації принципу відокремленості держави від церкви і державної освіти від релігії;

теоретико-правові засади оптимізації розподілу повноважень між різними гілками державної влади, а також між ними й органами місцевого самоврядування;

аналіз теоретичних засад оптимізації структури й ефективізації діяльності державного апарату;

розширення вивчення зарубіжних вчень про сучасну державу (концепції

інформаційної держави, мережевої держави, держави юристократії тощо).

Реалізація означених напрямків передбачає, зокрема, проведення конференцій та виконання дисертаційних досліджень із відповідної тематики (між тим, в останні роки їхня питома вага помітно зменшилась).

Підсумовуючи, зауважимо, що лише узагальнююче-системний (невибірковий) аналітичний огляд загальнотеоретичних правових досліджень в Україні дозволяє представити адекватну картину їх сучасного стану і тенденцій розвитку.

Надати певний матеріал для цього – такою була мета нашої статті.

Що ж торкається таких аспектів, як вплив означеної юридичної науки на законодавчу, правозастосувальну й навчальну юридичну практику, а також на виокремлення наукових шкіл, які утвердились у цій науці, – то інформація щодо цього висвітлюватиметься у Національній доповіді з питань розвитку правової науки в Україні.

Список використаної літератури

1. Ці нотатки підготовлено з урахуванням, зокрема, щорічних звітів Відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, а також Доповідей про її діяльність, виголошуваних останніми роками на її Загальних зборах Президентом НАПрН В. Я. Тацієм. (Див.: Вісник Академії правових наук України. – 2009. – №1. – С. 3-14; 2010. – №1. – С. 3-16; 2011. – №1. – С. 3-13).